

УДК 347.122

Л.В. Діденко

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Проблема правовідносин є однією серед найбільш складних у теорії права і в цілому в юридичній науці. Це визначається як умовами суспільного життя, які постійно змінюються, що викликає ряд якісно нових підходів до дослідження правовідносин, так і складністю, багатоаспектністю цього юридичного явища. У правознавстві по-різному трактується, зокрема, само поняття правовідносин. Одні автори розуміють під правовідносинами врегульовані нормами права суспільні відносини [1, с. 25], інші – специфічну форму взаємодії суб'єктів права [2, с. 158-159]. Існують і інші трактування правовідносин.

Зокрема, Д.Р. Джалілов стверджує, що “правові відносини становлять основну форму правового регулювання суспільних відносин, вони виступають як інструмент, за допомогою якого норми права впливають на суспільні відносини” [3, с. 16].

З такого розуміння правових відносин виходив і В.П. Мозолін. Його визначення цивільних процесуальних правовідносин не містять вказівки на врегульованість нормами права [4, с. 47]. Та річ не тільки в цьому. Піддаючи критиці висловлювання авторів, які вважають, що суспільні відносини, врегульовані правовими нормами, “перетворюються” на правові, В.П. Мозолін прямо зазначає: “У даному разі відбувається не “перетворення” одних відносин на інші, а виникають нові відносини, які раніше не існували, – правові” [5, с. 52].

Іншої точки зору дотримувався К.С. Юдельсон, який визначав цивільні процесуальні правовідносини як “врегульовані нормами права відносини між судовими органами держави та іншими органами й особами, які виникають у процесі здійснення судом захисту прав і інтересів громадян” [6, с. 9]. До розуміння цивільних процесуальних відносин як врегульованих нормами цивільного процесуального права суспільних відносин приєднувалося багато процесуалістів-цивілістів радянської доби [7, с. 12; 8, с. 48; 9, с. 16; 10, с. 8; 11, с. 52].

Правильне розуміння правових відносин нерозривно пов'язане з визначенням місця прав, юридичних обов'язків, а також фактичної поведінки суб'єктів.

Під суспільними відносинами прийнято розуміти відносини між людьми, що виникають у процесі їхньої спільної діяльності. Суспільні відносини обов'язково включають фактичну поведінку їхніх суб'єктів.

Визнання правовідносин суспільними відносинами зобов'язує відносити до їх складу фактичну поведінку суб'єктів, їхні дії і вчинки. Цього не роблять прихильники розуміння правових відносин як самостійних відносин, які виникають з метою регулювання інших суспільних відносин, що цілком зрозуміло: якщо визнати, що у складі правовідносин як регуляторів містяться не тільки права й обов'язки, але й фактична поведінка, то виявиться, що фактична поведінка буде здійснюватися двічі – і в правовідносинах, і в суспільних відносинах, що вони регулюють. Насправді такого становища не існує, як і не існує правовідносин,

які регулюють інші суспільні відносини. Суб'єктивні права й обов'язки, що виникають у процесі правового регулювання, не можуть розглядатися як правовідносини, оскільки вони містять лише ту поведінку, яка повинна бути або яка можлива, але ні в якому разі не фактичну. Правовими є суспільні відносини, врегульовані нормами права. Як і будь-які суспільні відносини, вони включають поведінку суб'єктів, їхні фактичні вчинки і дії, а також права й обов'язки суб'єктів. Правові відносини відрізняються від неправових суспільних відносин наявністю прав і обов'язків, у відповідності до яких суб'єкти здійснюють поведінку.

Як регулятори суспільних відносин виступають правила, які склалися на основі більшого досвіду суспільних зв'язків людей, їхніх відносин один до одного, а також визначені матеріальними умовами життя суспільства.

Суспільні відносини за жодних умов не можуть виконувати регулюючої функції, оскільки вони становлять собою суспільні зв'язки між людьми, які складаються з дії цих людей. Будь-які суспільні відносини є предметом регулюючого впливу з боку норм права, моральних, звичаєвих та інших норм. Функції регулювання виконують права й обов'язки, що виникають у суб'єктів суспільних відносин, які регулюються правом і які є, на відміну від норм об'єктивного права, конкретизованими правилами, регуляторами поведінки суб'єктів лише даних відносин.

Але і ці права й обов'язки ототожнювати з правовідносинами не можна.

Як і кожні суспільні відносини, правовідносини є відносинами між людьми, органами держави, державними і суспільними організаціями, що містять фактичну поведінку суб'єктів, а також їхні права й обов'язок, на основі яких поведінка здійснюється. Виконуючи функції регулятора суспільних відносин, закон впливає на поведінку людей, на їхні фактичні вчинки, дії.

Як правильно відмічав В. Кнапп: "Суспільні відносини, які регулюються правом, існують у певній поведінці людей, яка є головним предметом правового регулювання" [12, с. 115]. Метою правового регулювання є підпорядкування фактичної поведінки суб'єктів суспільних відносин волі політичного домінуючого класу, а в демократичному суспільстві – волі всього народу. Але закон впливає на поведінку не безпосередньо. Правова норма зазначає осіб, які можуть або зобов'язані бути суб'єктами правових відносин або можуть ініціювати їх. Тим самим встановлюється правоздатність як здатність бути суб'єктом правових відносин.

Правова норма встановлює факти, які впливають на виникнення, зміну або припинення правових відносин. Вона ж і визначає права й обов'язки суб'єктів правовідносин, що виникли.

Виникнення правовідносин пов'язується з тим, що відбуваються факти, зазначені в нормі права. Але що ж виникає після здійснення цих фактів? Нових суспільних відносин не виникає. Будь-які суспільні відносини виникають внаслідок здійснення фактів. Вони є відносинами конкретними, які включають фактичну поведінку суб'єктів. Факт, який ми називаємо таким, що тягне за собою виникнення правовідносин, складає суспільні відносини. Юридичним він є тому, що його здійснення передбачено нормою права. Цей факт привів до ство-

рення прав і обов'язків, які є засобом подальшого впливу закону на поведінку суб'єктів. Для суспільних відносин характерна єдність поведінки їхніх учасників і вольового моменту, який впливає на поведінку.

Вольовий процес суб'єктів суспільних відносин визначається їх класовою належністю, моральними принципами та традиціями. У суспільних відносинах, вольовий момент яких не обумовлений правовими вказівками, поведінка є вільною і визначається лише матеріальними умовами життя суспільства. Суб'єкти таких суспільних відносин здійснюють свою поведінку у відповідності до вказаного вольового процесу, вони здійснюють дії, які потрібні іншому суб'єктові, утримуються від поведінки, що суперечить інтересам цієї особи, або, навпаки, діють проти її волі.

Такий стан змінюється, коли суспільні відносини отримують правову регламентацію або виникають внаслідок вказівки, яка міститься в правовій нормі.

У суб'єктів суспільних відносин появляются права і юридичні обов'язки, що мають вольовий характер. Права і юридичні обов'язки є вольовими внаслідок того, що в них відображається воля суб'єктів конкретних відносин. Наприклад, при укладенні договору позики волею суб'єктів визначається розмір боргу та терміни його повернення. Але виникнення прав і обов'язків, що мають вольовий характер і які включають волю суб'єктів конкретних суспільних відносин, не поглинає вольовий момент суспільних відносин. М.Г. Александров писав, що "сутність правового регулювання суспільних відносин у тому і полягає, щоб підкорити волю суб'єктів нормам права" [13, с. 57]. Воля його суб'єктів зберігається і знаходиться в психічному ставленні суб'єктів до своїх прав і юридичних обов'язків і до наслідків вчинених дій. Вольовий момент виявляється у фактичній поведінці суб'єктів. Боржник за договором позики може забути про борг і не виконати обов'язки. У даному разі слід говорити про необережну вину. Боржник може пам'ятати про зобов'язання, але розраховуючи на те, що про них забув кредитор, ухилитися від сплати боргу у встановленому розмірі або у визначений термін. У цьому разі говорять про умисел. А тому, якщо навіть розуміти правовідносини як регулятор суспільних відносин, вольовий момент у суб'єктів суспільних відносин, що регулюються, завжди залишається. Він підпорядковується суб'єктивним правам і обов'язкам. Суб'єкти таких відносин зобов'язані знати права й обов'язки і здійснювати поведінку у відповідності до них, не повинні порушувати своїх обов'язків. Усвідомлення прав і обов'язків і психологічне ставлення до них складає вольовий момент відносин.

Таким чином, правове регулювання полягає не у створенні суспільних відносин, що регулюють інші суспільні відносини, а в наділенні суб'єктів суспільних відносин, що регулюються, правами й обов'язками, у наданні юридичного значення фактам, які сприяють виникненню, зміні і припиненню суспільних відносин. Із здійсненням юридичних фактів у складі суспільних відносин, що виникли, утворюються суб'єктивні права й обов'язки, які впливають на вольовий процес суб'єктів, а через нього і на поведінку. У зв'язку з тим, що в урегульованих правом суспільних відносинах поведінка суб'єктів оцінюється з точки зору відповідності до прав і обов'язків, а через них і норм права, вона є юридичною.

Література

1. Барулин В.С. Диалектика сфер общественной жизни. – М., 1982.
2. Общественные отношения. Вопросы общей теории. – М., 1981.
3. Джалилов Д.Р. Гражданское процессуальное правоотношение и его субъекты. – Душанбе, 1962.
4. Ринг М.П. К вопросу о гражданских процессуальных отношениях // Учен. зап. ВИЮН. – 1963. – Вып. 16.
5. Мозолин В.П. О гражданско-процессуальном правоотношении // Сов. гос. и право. – 1995. – № 6.
6. Юдельсон К.С. Советский гражданский процесс. – М.: Госюриздат, 1956.
7. Гуреев П.П. Судебное разбирательство гражданских дел. – М.: Госюриздат, 1958.
8. Якубов С.А. О некоторых вопросах гражданского процессуального правоотношения // Известия Академии наук Узбекской ССР. – 1960. – № 3. – (Сер.: Общественные науки).
9. Чечина Н.А. Норма права и судебное решение. – М., 1961.
10. Гражданские процессуальные отношения. – М., 1962.
11. Ринг М.П. К вопросу о гражданских процессуальных отношениях // Учен. зап. ВИЮН. – 1963. – Вып. 16.
12. Кнапп В. По поводу дискуссии о системе права // Сов. гос. и право. – 1957. – № 5.
13. Александров Н.Г. Правовые и производственные отношения в социалистическом обществе // Вопр. философии. – 1957. – № 1.

УДК 347.97/99(477).001.73

*В.І. Жеков***ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ**

Прийняття та введення в дію нових Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та відсутність нового Господарського процесуального кодексу України, у тому числі, стало важливою підставою щодо здійснення в Україні судово-правової реформи.

Судово-правова реформа, на яку всі чекають декілька років та яку найближчим часом намічається провести, життєво необхідна, якщо ми бажаємо, щоб наша країна справді була цивілізованою, а громадяни мали гарантовану можливість захисту своїх прав. На жаль, до цього часу судово-правова реформа практично не проводилась, як того потребує сучасність, а тільки вживалися деякі безсистемні, під час досить сумнівні заходи, які іменувалися як реформи, але такими не були.

Необхідність проведення судової реформи визнає все суспільство, у тому числі працівники апарату судів і в першу чергу – судді, бо чинне законодавство України, що регулює діяльність судової влади, ще не повною мірою забезпечує існування незалежного, неупередженого, справедливого суду.

Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006 схвалена Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Універсалом національної єдності, підписаним 3 серпня 2006 року Президентом України, Головою Верховної Ради України, Прем'єр-Міністром України і лідерами депутатських фракцій